

**EDEBİ METİNLERLE FARKLI KÜLTÜRLERİN MANİPÜLE EDİLMESİ:
AZİYADE’NİN İTHAMLARI**

Dr. Gamze SOMUNCUOĞLU ÖZOT¹

ÖZET

Sanatın manipölasyon malzemesi olarak kullanılmasının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Bir sanat dalı olan edebiyat, farklı kültürlerin özellikle de “Doğu”nun oryantalistler tarafından istedikleri gibi gösterilmesi bağlamında sıklıkla kullanılmış/kullanılmaktadır. Edebiyatın kurmaca yapısı, tarihi olayların mevcut ve gelecek kuşaklara manipölle edilerek aktarılması bağlamında ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu çalışmada Türk dostu olarak manipölle edilen bir Fransız yazar Julien Viaud’un, bilinen ismiyle Pierre Loti’nin *Aziyade* adlı yapıtında Osmanlı toplumunu nasıl yansıttığı irdelenmiş, Viaud ve onun gibi düşünen Batılı muhatapların manipölasyonlarına işaret eden *Sodom ve Gomore* adlı eser içinde *Aziyade*’nin izleri aranmıştır. *Aziyade* isimli yapıtın değerlendirilmesi esnasında kültürel aktarımda etik/manipölasyon sorunsalı tartışılmıştır. *Sodom ve Gomore* adlı yapıtın oluşturduğu bilinçle, *Aziyade* adlı romanda bir aşk hikayesinin ardına gizlenmiş olarak yapılan manipölasyon netlik kazanmıştır. *Aziyade*’de Osmanlı toplumunun “gibi gösterilmesi”nin Batının Osmanlı Devleti’ni derdest etme planlarının bir parçası olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Manipölasyon, Edebî Etik, Pierre Loti

ABSTRACT

Art is an area that can be used as manipulation material since ancient times. Literature, which is an art branch, has been used in the context of showing different cultures, especially the “East” as desired by the orientalists. The fictional structure of literature poses a serious problem in the context of the manipulation and transfer of historical events to the present and future generations. In this study, the expression of Ottoman society in the work of Pierre Loti, which was manipulated as Turkish friend, was examined. The traces of *Aziyade* were searched for in the work named *Sodom and Gomore*, which point to the manipulations of Loti and his like-minded Western interlocutors. During the evaluation of the work named *Aziyade*, the issue of ethics / manipulation in cultural transfer was discussed. With the consciousness created by the work named *Sodom and Gomore*, the manipulation carried out hidden behind a love story in the novel *Aziyade* has become clear. It has been demonstrated that the “showing up” of the Ottoman society is part of the plans of the West to occupy the Ottoman State.

Keywords: Orientalism, Manipulation, Literary Ethics, Pierre Loti

---

¹ Aksaray Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gamzeozot@yahoo.com

GİRİŞ

Milletlerin sosyal, algısal, bilişsel ve duygusal dinamiklerinin en derin özelliklerini yüzyıllardır aktaran sanat dallarından biri olan edebiyat, özellikle tarihsel konuları ele aldığı anda yahut tarihsel bir zeminin üzerine oturtulduğunda gerçek-kurmaca ilişkisi/ çelişkisi bağlamında birçok sorunsal üzerinden değerlendirilir. Tarihî gerçeklerin söz konusu olmadığı eserlerde gerçek ve kurmaca yan yana, iç içe verilip birlikte bir gerçeklik “kurmaca gerçekliği” oluşturulabilir ve bu yapının özellikleri edebiyat sanatı çerçevesinde tartışılıp değerlendirilebilir. Oysaki tarih ya da tarihsel konular söz konusu olduğunda kurmaca bir yapı arz eden edebiyat ile tarih “gerçeklik” bağlamında paradoksal problemler oluşturur. Elbette kurmaca üzerine inşa edilmiş bir alan olan edebî eserlerin gerçekliği anlatması, yansıtması beklenemez-beklenmemeli, okur da bu bilinç ile eserlere yaklaşıp okuduğu eserden tarih ya da gerçeklik öğrenme çabası içine girmemelidir; ancak tam bu noktada yazarın değerler, kültürel kodlar konusunda bir sorumluluğunun olduğu da üzerinde durulması gereken bir konudur. Nasıl ki bir yazar, edebi bir eser içinde kimlik bilgisi verilmiş bir şahsın hayatı üzerinden, onun izni, bilgisi ve isteği dışında tasarruf yapamıyorsa, aynı etik kuralların bir milletin, bir topluluğun geçmişi, kültürel yapısı için de geçerli olması beklenmektedir. Bu noktada eğer istenirse özellikle tarihî romanların ya da kültürel özellikler aktaran romanların çok kolay bir şekilde manipülasyon malzemesine çevrilebileceğini belirtmek gerekir. “Tarih boyunca tarihe yön veren devlet ve din adamları da sanattan yararlanmış ve sanatı toplumların yönlendirilmesinde etkin bir araç olarak kullanmışlardır. Sanatın manipülatif yapısı her dönem olumlu ya da olumsuz olarak toplumlar üzerinde etkin olmuş, bazen bu yönlendirme bilinçli olarak gerçekleri saptırmıştır”. (Bilge, 2013: 6). Özellikle tarih ve edebiyat alanları arasındaki gerçeklik konusundaki- kaygan zemin kolaylıkla manipülasyon malzemesi yapılabilmektedir.

Bu çalışmada Türk dostu olarak manipüle edilen bir Fransız yazar Julien Viaud’un, bilinen ismiyle Pierre Loti’nin *Aziyade* adlı yapıtında Osmanlı toplumunu nasıl yansıttığı irdelenecek, Viaud ve onun gibi düşünen Batılı muhatapların manipülasyonlarına işaret eden *Sodom ve Gomore* adlı eser içinde *Aziyade*’nin izleri aranacaktır. *Aziyade* isimli yapıtın değerlendirilmesi esnasında kültürel aktarımda etik/manipülasyon sorunsalı tartışılacaktır. Yabancı bir sözcüğün sık sık yinelenmemesi adına manipüle etme/ manipülasyon sözcüğü yerine “gibi gösterme” ya da “güdüleme” sözcüğü kullanılacaktır.

1. HİSTERİK HAYALLERLE GERÇEĞİ ÇARPITIRKEN / “ÖTEKİ”NİN ACIMASIZCA GÜDÜMLENİŞİ

“İnanın bana sevgili dostum, zaman ve seyahat en iyi iki ilaçtır; zamanla insanın kalbi körelir, bu durumda artık acı çekilmez. Bu gerçek yeni bir şey değildir ve şunu da çok iyi biliyorum ki sizi bu gerçeğe en iyi Alfred de Musset yaklaştırabilirdi; insanlığın kuşaktan kuşağa aktardığı bütün eski atasözlerinin en doğrularından biri budur. Sizin hayal ettiğiniz saf aşk da dostluk gibi uydurmacadır; bir fahişe uğruna sevdiğiniz kadını pekâlâ unutabilirsiniz. İdealinizdeki kadın sizden kaçıyor, vücut güzeli bir sirk kızına âşık olun” (Loti : 31).

Pierre Loti, birçok yapıtında olduğu gibi *Aziyade* isimli romanında da öz yaşam öyküsüne paralel kurgular oluşturma yoluna gitmiştir. Yapıtlarında “kadın” ögesini oldukça yoğun bir şekilde kullanan Loti- ki bu konuda, Loti’nin özellikle “doğu kadını”na olan ilgisini ele alan Pierre Loti and the Oriental Woman adlı bir doktora tezi de bulunmaktadır- *Aziyade*’de de Müslüman bir Çerkez kızıyla yaşadığı ilişkiyi anlatır. Aslında romanı yalnızca bu aşk hikâyesine indirgemek yanlış olur; aşk teması ön planda yer almakla birlikte romanda 1876-1877 yıllarında Osmanlı Devleti’nin başkenti- kitaptaki ismiyle- Konstantinapolis’teki siyasî kargaşanın, toplumun genel yapısının oryantalist bir gözle anlatıldığını da belirtmek gerekir. Yaşamı boyunca Türkiye’yi yedi kez ziyaret edecek olan Pierre Loti tam da *Aziyade*’de geçen tarihlerde İstanbul’da ikinci kez bulunmaktadır. O dönemde Viaud, Couronne Fırkateyni’nde teğmen ve aynı zamanda Paris basınının önde gelen ressam muhabirlerindedir. “Selanik’teki Fransız ve Alman konsolosları öldürülünce, hükümetleri suçluların cezalandırılmasını istemişler ve idamları izlemek için çokuluslu bir filo Selanik’e gönderilmişti. Couronne fırkateyni bu filodaki gemilerden biriydi” (Ersöz, 2000: 11). *Aziyade*’de de bu bunların tarihi gerçek yazarın perspektifinden okuyucuya aktarılmaktadır. Viaud, yine romanda olduğu gibi bir Çerkez kızını görür ve ondan çok etkilenir. Günlüğünün el yazmalarından bu kadının adının Hatice olduğu anlaşılmaktadır. *Aziyade* ismini ise Viaud şöyle açıklıyor: “*Aziyade*, daha hoş ve daha tatlı olan ve söylemek istemediğim gerçeğini gizlemek için tarafımdan icat edilen bir Türk kadın ismi” (Villéger, 2002: 78).

Aziyade, Julien Viaud’un 1879 yılının Ocak ayında yayımladığı ilk yapıtıdır. Roman edebî değeri açısından ele alındığında fazlaca naif, hatta kusurlu olarak nitelendirilebilir; ancak kitabı tartışılır kılan daha önce de belirtildiği gibi çalkantılı bir dönemi anlatan arka planı ve bunların bir oryantalist tarafından dile getirilmiş olmasıdır. Ayrıca bu söylenenlere Sodom ve Gomore ile gösterdiği metinler arası ilişkiyi eklemek olanaklı olabilir.

Aziyade romanını okunurken, bir yandan Loti’nin *Aziyade*’ye olan hisleri öğrenilir, bir yandan da Osmanlı toplumunda “görülen” sapkın eğilimlerle karşılaşılır. Loti, eserde gece geç saatte bir bekçinin tacizine uğrar, İhtiyar Hayrullah Loti’ye oğlu Yusuf’u pazarlamaya çalışır. Bu yapı karşısında Loti şunları söyler:

Şimdi bunlar geçti; akşamın serin ve temiz havasını içime çekmek için iskeleye çıktım. Selanik’in bayağı bir görünüşü vardı; minareler Sodome’un kötülüklerinin her yanını sardığı pis ve kapkara bir şehrin üzerine dikilmiş eski mumlar gibi görünüyordu (8).

Loti kitabın ilerleyen sayfalarında benzer sözleri bu kez İstanbul için söylüyor:

İzzet’in Ali ve ben, bütün İstanbul’u dolaştıktan sonra şehrin bir kenar semtinde girdiğimiz bir yeraltı âleminde gezimizi bitirdik; burada çengi kıyafetleri içindeki Asyalı oğlanlar, Osmanlı sabıkalılarından oluşan bir kalabalık önünde, tiksindirici bir biçimde şehvet uyandırıcı danslar yapmaktaydılar. Sodom’un en coşkun zamanlarındakine benzer bu gösterinin sonunu bekleyemeden kalktık ve sabah karşı eve döndük. (37)

Pierre Loti'nin eserlerinde kadın konusuna ilişkin bir tez hazırlamış olan Mahide Gürer Baydar'ın *Pierre Loti'nin Romanlarında Kadın Figürleri* başlıklı tezinde ilk olarak Loti'nin hayat hikayesine yer verilmiş. Buradan öğrenildiğine göre Loti'nin gençlik yılları oldukça karmaşık ilişkiler içinde geçmiş. Birçok kadın sevgilisi olduğu gibi kaynaklara göre Loti'nin bir de erkek sevgilisi olmuştur. “Fransa’da ya da yurt dışında genç kız, evli kadınlar ya da hayat kadınlarıyla, hatta bir erkekle yaşayacağı aşk maceraları ve bir gecelik ilişkiler birbirini takip “ (Baydar, 2011: 18) etmiştir. Loti'nin bu bilgiler ışığında farklı bir cinsel kimliğe sahip olduğu aşikârdır. Bu noktada akıllara gelen ilk soru Loti, *Aziyade* isimli yapıtta eşcinsel ilişkiler konusunun altını neden bu kadar çok çizmektedir? Neden Loti otobiyografik bir eser olan ve sözde aşk macerası üzerine oturtulmuş bir kurguya sahip olan *Aziyade*'de Osmanlı toplumu üzerinden bir güdümlenme yapmaktadır? Yoksa onun bu kurgu tekniğini Sigmund Freud'un *Sanat ve Edebiyat* isimli eserinde söylediği gibi; sanatçının gerçek hayatında yaşadığı problemleri, kendisine sorun ettiği olayları ve hisleri eserleri vasıtasıyla sağaltmaya çalıştığı yönünde mi değerlendirmek, psikanalitik bir inceleme mi yapmak gerekir?

Aziyade'deki bütün bu sıra dışı ilişkiler ve Sodom ibaresi, Türk edebiyatını bilen bir okuyucuyu ister istemez mütareke döneminde düşman kuvvetleri ve İstanbul'da yaşayan, işgalci Batılının işbirlikçisi olmuş, batılılaşmayı yanlış algılamış bir gurup arasında yaşanan sapkın ilişkileri konu alan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodom ve Gomore* (1928) adlı yapıtına götürür. Yakup Kadri de bu yapıtında aynı *Aziyade*'de olduğu gibi dönemin siyasi yapısını fon olarak kullanmıştır ve/fakat birinci planda Necdet ve Leyla'nın aşkları görülmektedir. Yazarın asıl anlatmak istediği şey ise; mütareke döneminde emperyalistler ve onlarla işbirliği yapmış, batı hayranı Türklerden oluşan kokuşmuş çevrede yaşanan, Sodom ve Gomore'de yaşananları hatırlatan olaylar zinciridir. Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore*'si ile Marcel Proust'un *A la Recherche du Temps Perdu* (1922) adlı yapıtının üçüncü cildi olan *Sodome et Gomorrhe*'nin benzerliği de yazarlar tarafından çokça gündeme getirilmiştir; ancak bu iki kitap arasındaki benzerlik yalnızca isimle ve eşcinsel ilişkilerin konu edilmesiyle sınırlı kalmaktadır. Ayrıca eşcinsel ilişkilerin işleniş boyutu da çok farklı düzlemlerde oluşturulmuştur (Akı, 1960: 119). Oysa *Aziyade ile Sodom ve Gomore* arasındaki bağlantılar, *Sodom ve Gomore*'nin *Aziyade* yazarı gibi düşünen oryantalistlere verilen bir cevap, halka verilen bir ibret dersi olduğunu düşündürebilecek kadar kuvvetlidir.

2. HESAPSIZCA SÖMÜRÜLEBİLECEK BİR MEKÂN: DOĞU

Aziyade ile Sodom ve Gomore'ye bakıldığında her iki yapıtta da egemen olan bir “sömürü” ögesiyle karşılaşılır; cinselliğin, bununla bağlantılı olarak Doğu'nun, Osmanlı'nın, Osmanlı kültürünün sömürüsü... *Aziyade*'nin baş kahramanı İngiliz donanmasının teğmeni Loti, üzerinde Türk giysileriyle, kendini tamamen özgür hissettiği Osmanlı topraklarında farklı ve gizemli bulduğu Osmanlı kadınlarıyla çeşitli ilişkiler yaşar. Bu ilişkilerin verdiği heyecan onda vazgeçilmez bir tutku haline gelmiştir. Loti mistik Doğu dekoru içinde heyecandan heyecana koşmaktadır.

Onun da istediği bir kıydan epeyce açılınca bana kollarını uzatıyor; bu onun yanına oturabilmek için beklediğim işarettir. Ona dokununca titriyorum; bu ilk temasta içimi öldürücü bir bitkinlik sarıyor. Peçesine doğu kokuları sinmiş; teması sert ve soğuk. (18)

Benzeri bir tavır *Sodom ve Gomore*'de Captain Jackson Read tarafından sergilenecektir. Read, Loti gibi henüz otuzuna girmemiş genç bir İngiliz subayıdır ve "İstanbul'a geldiği günden beri gerçi bir an flörtüz kaldığı, bir an kadından başkaldırdığı yoktu. Captain G.J. Read aşk ve seveda oyunlarından artık doymuştu. Bunlar yüzünden hükümetinin kendisine emanet ettiği mühim işleri bile görmeye vakti kalmıyordu" (12). İstanbul'da kendilerine çok yabancı bir kültür içinde yaşayan bu iki İngiliz subayının özel olarak ilgilendikleri kadınlar vardır. Loti, İhtiyar Abeddin'in eşlerinden biri olan Aziyade ile, Captain Gerald Jackson Read ise Necdet'in nişanlısı Leyla ile bir ilişki yaşamaktadır; ancak bu iki karakter de hiçbir zaman beraberliklerini resmi boyuta taşımak istemeyeceklerdir. Gerçi Loti ile Aziyade arasındaki ilişki G.J. Read ile Leyla arasındaki ilişkidenden biraz daha fazla duygusallık taşıyan bir ilişkidir; fakat Loti'nin hisleri –böyle bir imkân olduğu halde- Aziyade'nin yanında kalmasını sağlayacak kadar güçlü değildir. Hatta Loti, Aziyade'ye âşık olduğunu söylediği dönemde bile Seniha adında başka bir kadından hoşlanacak ve Aziyade'ye şu tasarısını sunacaktır: "Ertesi gün onun evde bulunmasını istemiyordum; başka bir kadın, birkaç gün için onun yerini alacaktı; ama o sonra eve dönecek, bu küçük düşürücü olayı hiç hatırlamayacak ve beni yine sevecekti" (94). Zavallı Aziyade, Loti'nin de söylediği "bu küçük düşürücü olayı" istemese de kabul edecektir. Romanın sonlarında okuyucu Loti'nin Aziyade'yi çok sevdiğine inandırılmak istenmekte; ancak Loti'nin kendisi hakkında yaptığı açıklamalar ve tutarsızlıklar buna inanmayı güçleştirmektedir. Özellikle de kız kardeşi ve annesine yazdığı şu mektupta söyledikleri dikkat çekmektedir.

Döndüğümde sizler için, senin için çok büyük bir çaba harcamam gerek; sizin aranızda olduğum zaman düşüncelerim değişecek, sevdiğiniz bir genç kıızı benim için seçerseniz ben de onu sevmeye çalışacağım ve sizin hatıranız için kendimi bu sevgiyle bağlı tutacağım. Sana Aziyade'den söz ettiğime göre onun geldiğini de söyleyebilirim. O beni bütün ruhuyla seviyor ve kendisini hiçbir zaman terk edemeyeceğimi düşünüyor. (54)

Ne yazık ki Aziyade tamamen yanılıyordu. Loti'nin egzotik bir atmosfer içinde yaşadığı maceraları renklendiren ve onu hiç yalnız bırakmayan doğulu kadın Aziyade ile ilişkisini devam ettirme gibi bir düşüncesi asla olmamıştı.

Aziyade'de karşılaşılan ve okuyucuyu gerçeklere daha çok yaklaştıran bu mektuba şaşırtacak derecede benzer bir mektubu *Sodom ve Gomore*'de Captain Gerald Jackson Read annesine yazacaktır. Mektubunda İstanbul kadınları üzerinde etkili olabilmek için diplomat kılığına gireceğini söyleyen Read İstanbul'un kadınlarının çok şuh ve havai olduğunu, annesinin kendisine uygun göreceği bir nişanlıya elmas gibi arınmış bir yürek sakladığını yazar (279).

Görüldüğü üzere iki İngiliz subayı da İstanbul'da iyi vakit geçirmelerine yardımcı olan kadınlarla ömür boyu bir birliktelik asla düşünmezler. İkisi de, eğer günün birinde evleneceklerse bunun asil bir İngiliz kıızıyla olabileceğini belirtmektedirler. *Sodom ve Gomore*'de Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bir kurgusu olan ve zaten Osmanlı Devleti'ni yok etmek için görevlendirilmiş Read'in bunu söylemesi aslında çok da yadırgatıcı değil; ancak doğuyu çok seven, doğuda kendinden bir şeyler bulan, "Türk dostu Pierre Loti", otobiyografik bir yapıt olan *Aziyade*'de o çok sevdiği doğuya ait olan sevgilisi Aziyade'yi neden terk edip gitmektedir? Loti'nin aşağıdaki alıntıda görülen Türk kadınına dair fikirleri neden Read'in sözünü ettiği "diplomasi kaftanı"ni giymek isteyen oryantalistlere taktik planı imiş izlenimini vermektedir?

Türk kadınları, özellikle de yüksek tabak kadınları kocalarına olan sadakat borçlarını çok ucuza ödüyorlar. Bu kadınları zapt edebilmek için bazı erkeklerin sert bir gözetimi ve onları ceza ile korkutmak şart olmaktadır. Her zaman aylak olan, can sıkıntısında patlayan, haremelerin yalnızlığı içinde kafaları bozulan bu kadınlar karşılıklarına çıkan ilk erkeğe kendilerini teslim edebilirler, -bu erkek, onların pençelerine düşen bir uşak ya da kendilerini gezdiren bir kayıkçı olabilir; yeter ki yakışıklı olsun ve hoşlarına gitsin. Hepsi de Avrupalı gençlere aşırı derecede meraklıdır; bu gençler de bu durumu fark ettikleri zaman eğer cesaret edebilirlerse ya da daha çok bu işe kalkışmaya elverişli koşullar içinde bulunuyorlarsa zaman bu kadınlardan yararlanabilirler. Benim İstanbul'daki durumum, Türk dilini ve adetlerini öğrenmiş olmam, evimim gözlerden uzak kapısındaki eski kilitlerin sessizce açılabilmesi, bu tür işlere çok elverişli bir zemin oluşturuyordu ve eğer isteseydim benim evim, haremelerin aylak güzelleriyle buluşma yeri olabilirdi. (94)

3. KURMACA ÜZERİNDEN UYDURMACA: ORYANTALİZM

1876-1877 yıllarındaki Osmanlı Devleti ve kadını üzerinden yazılan bu eser, otobiyografik oluşuyla daha da etkili hale getirilmeye çalışılan "gerçeklik" algısı üzerinden Osmanlı toplumuna özellikle de kadınına ilişkin sapkın bir cinsel algı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu tür güdümlenmeler, aslına bakılırsa oryantalist yazarlar tarafından, Doğu söz konusu olduğunda zaman zaman yapılan bir algı yönlendirmesidir. Bu ve daha önceki yıllarda Doğu'ya ilişkin yazılan birçok egzotik eserde Doğu her yönden sömürülebilecek, doğanın kendilerine sunduğu bir hediye gibi gösterilmiş, doğulu insanlar, Avrupalıların her türlü isteklerini gerçekleştiren "öteki" gibi gösterilmiştir. Oryantalizm ve Pierre Loti konusunda derin araştırmaları olan *Oryantalist Kuşatma* adı yapıtıyla bu konunun ayrıntılarını anlatan Nurullah Çetin "Pierre Loti'nin Gerçek Kimliği" adlı makalesinde de şunları söylemektedir: "Oryantalizmin sunduğu Doğu, gerçek bir Doğu tasvir ve tanımı değil, tamamen önyargılara ve başka niyetlere göre tasvir edilmiş sanal bir dünyadır. Oryantalist yaklaşımın temel bir ilkesi, Doğuya ait değerleri değersizleştirmek, Doğuyu ilkel olduğuna inandırmak ve bu durumu ona kabul ettirmektir" (Çetin, 2006: 3).

Loti'nin *Aziyade* isimli eseri de bu tür yapıtların en cüretkârlarındandır. Kurgu/gerçek çelişkisi kullanılarak Türk toplumunun ve Türk kadınının güdümlenişi akıllara durgunluk verecek cinstendir. Hâlbuki *Aziyade*'de sözü edilen yıllarda Tanzimat aydınlarının yazdıkları eserlere bakıldığında en çok üzerinde durulan konunun görücü usulü evlenme, kadının ezilişi, kadına daha fazla özgürlük verilmesi, kadına gereken değerin verilmediği olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir. *Şair Evlenmesi, Taşşuk-ı Talat ve Fitnat, Karı Koca Masalı, Levayih-i Hayat* bu konuları ele alan ve ilk akla gelen eserlerdir. Jale Parla'nın *Babalar ve Oğullar* isimli yapıtındaki eğretilmesiyle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kendilerine babalık rolünü biçmiş Osmanlı aydınının (Parla, 1993: 9-21) üzerine basa basa dile getirdiği en önemli konu kadına gereken değerin verilmeyişidir. Edebiyat, tarih kitaplarında yer almayan toplumsal dinamiklerin birçoğunu içinde barındıran bir alandır. Dolayısıyla Tanzimat döneminde verilmiş sayısız eser de o dönemin yapısına ilişkin ortak görüşler aktarmaktadır. Loti, Türk kadını olan değil, olmasını istediği şekilde, hayal ettiği şekilde, göstermek istediği şekilde anlatmıştır ve/fakat bunu kendi gerçek hayatının içinden yaparak bir güdümlenme oluşturmaya çalışmıştır.

Hem *Aziyade*'de hem de *Sodom ve Gomore*'de İstanbul'da yaşanan sapkın ilişkilere yer verilmektedir. *Sodom ve Gomore*'de Captain Marlow-Atif Bey, Miss Fanny Moore- Nermin ilişkisi buna örnek olarak verilebilir. Bu eserde Osmanlı topraklarını işgal etmiş yabancıların, toplumun bütün değerlerini bozmaya çalıştığı teması, onlara hayranlık duyan bir gurup Türk üzerinden somutlaştırılmıştır. *Aziyade*'de ise daha önce de belirtildiği gibi İhtiyar Hayrullah ve oğlunun, gece bekçisinin sapkın cinsel eğilimleri, yeraltı âlemlerinde yaşanan ahlak dışı olaylar anlatılmaktadır. Osmanlı toplumunda gözlemlediği bu eğilimin altını çize çize anlatan ve neredeyse tüm toplumu çürümüş gibi gösteren Loti'ye göre "bu eski Doğu'da her şey mümkündür!" (12). *Aziyade*'de sıra dışı cinsel eğilimlere oldukça çok değinildiği halde hiçbir Batılının böyle bir eğiliminden söz edilmez. Tam tersine Loti, gittiği bir Karagöz oyunu ile ilgili görüşlerini aktarırken bu oyunda Karagöz'ün bir rahibi baştan çıkarmak için çeşitli oyunlar yaptığını ve gösteriyi izlemeye gelen çocukların bunları seyrettiğini anlatır ve hemen ekler: İngiltere'deki bir zabitanın bile yüzünü kızartacak oyunlar gösterilir" (38). Ne var ki Roland Barthes'ın da işaret ettiği gibi ilginç bir şekilde romanda Loti'ye yani Viaud'a ait üstü örtük bir sıra dışı cinsel söylem gizlenemez, kendini hissettirir (Demircioğlu, 2000: 36). Ünlü Pierre Loti uzmanı Alain Quella- Villéger, *Aziyade*'nin ilk müsveddesinden yaptığı ve bugünkü basımlarda bulunmayan şu alıntıyla bilmecenin cevabını veriyor gibidir:

"Ve ben, beni bu adama bağlayan tuhaf bağı hayal ederek *Aziyade*'yi unutuyordum. Anormallik, karanlık bir sapıklık...

.....

Samuel üzerindeki bu çekicilik beni heyecana, belli belirsiz bir tedirginlik ve gizemli bir dehşetle dolu düşüncelere sürükledi.

.....

Ve sonra beni kollarına aldı ve göğsüne sıkı sıkı sararak dudaklarını tutkuyla dudaklarımın üzerine bastırdı. Kızmadan kollarından sıyrıldım”. Viaud kızmadan şunları da ekler: “benim ülkemde böylesi aşklar kesinlikle hoş görülmez ve yasaktır”. (83)

Pierre Loti, *Aziyade*'nin gerçek basımlarından bu bölümleri neden çıkarma gereği duymuş bilinmez; ancak Roland Barthes'ın yerinde bir tespit yaptığı doğrudur.

4. DEĞERSİZLEŞTİRİLMEK İSTENEN İSLAM

Nurullah Çetin, *Oryantalist Kuşatma* adlı yapıtında oryantalistlere göre İslam medeniyeti “eski zamanlarda bir dönemler var olmuş, ama sonra bütünüyle hayattan çekilmiş, yok olmuş, bütün canlılığını, hareketliliğini kaybetmiş, içinde bulunduğumuz hale ve geleceğe dair bir tasarımı olmayan, çağdışı, geri, ölmüş, bitmiş bir medeniyeti temsil ediyor (8) demektedir. Oryantalistlerin bu bakış açısını, çalışmanın ana metinleri olan *Aziyade* ve *Sodom ve Gomore*'de çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Her iki romanda da İslam dinine karşı yapılan saygısızlık dikkat çekmektedir. *Sodom ve Gomore*'de Major Will, kiraladığı evdeki mescidi şehvetli resimler ve heykellerle dolu bir çeşit yatak odası haline getirir. Mescidin duvarları baştan aşağıya pornografik resimlerle donatılmıştır. Major Will burayı çarpık, ahlak dışı ilişkiler için büyük bir titizlikle dekore etmiştir. *Aziyade*'de ise Loti, Pera'da oturmaktan sıkılır ve roman boyunca defalarca söylediği gibi İstanbul'un en mutaassıp, dindar kesiminin yaşadığı Eyüp'e taşınır. Bu semtte “[h]er türlü İslami düşünceye ters düştüğü, her açıdan imkânsız görüldüğü halde” (52) “kendi fantezilerinden başka hiçbir kuralın geçerli olmadığı bir hayat” (31) sürdürür, Müslüman bir kadınla gayrimeşru bir ilişki yaşar. Bu arada sık sık Müslümanlara ait mekânları dolaşır ve onlar gibi giyinip hareket ederek belki de onların dünyasını anlamaya çalışır. Pierre Loti'nin İslamiyet'e karşı sempati beslediği yönünde düşüncelere sahip olanlar oldukça yanılmaktadırlar. Loti'nin, *Aziyade*'deki “İslamiyet gibi harap olmaya yüz tutan eski ve yıkık dökük anıtlar” (121), “İslamiyet daha şimdiden davayı kaybetmiş gibi görünüyor” (150) şeklindeki yorumları bunun tam tersini söylemektedir.

Julien Viaud'un İstanbul'u ziyaret ettiği dönemle ilgili Ömer Ayhan “Unutulmuş Bir Tanıklık” adlı makalesinde şunları söylüyor:

Oryantalizmin doruğa ulaştığı yıllar, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüş devrine tekabül eder. Bu dönemi öncelikle imparatorluğun Batıya kapılarını ve sermayesini –zorunlu olarak- açması anlamını taşıyan modernleşme süreciyle, Tanzimat Fermanının okunduğu tarihte başlatmak yerinde olur. Gerçekten de 1839'dan sonra imparatorluk ve özellikle İstanbul üzerine pek çok inceleme, hatırat ve gezi kitabı kaleme alınmıştır. Batının Osmanlı İmparatorluğuna yönelişini, aniden beliren bir ilgiyle açıklayamayız. (62)

Alıntıda da belirtildiği üzere Pierre Loti'nin İstanbul'da bulunduğu dönemler tam da Osmanlı İmparatorluğunun çöküş dönemlerine tekabül eder. Batının; Osmanlı Devleti'nin kültürünü, inanç sistemini, toplum yapısını, daha doğrusu Osmanlı'nın bu önemli konulardaki tartışmalarını en çok anlamaya çalıştıkları dönemlere denk gelir. Pierre Loti'nin tam da böyle bir dönemde gelişi tesadüf olamaz. Siyaset ve politikayla iç içe olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun da Pierre Loti ve/veya güdümlene peşinde olan, kolektif bilinci yok etmeye gelmiş olanları görmemiş olması olanaksızdır.

SONUÇ

Aziyade'de, her ne kadar bazı eleştirmenler tarafından görülmek istenmese de İslam'ın, Osmanlı kültürünün, Osmanlı kadınının ve erkeğinin sömürülmesi ve karalanması vardır. Romanda Osmanlı erkeklerinin birçoğunun farklı cinsel eğilimlerinin olduğunu ve bunun çok doğal bir durum olarak görüldüğünün altı defalarca çizilir. *Aziyade*, Türk kadınının soysuz, ahlaksız, cinsellikten başka hiçbir şey düşünemeyen bir varlıklar olarak tanıtıldığı bir romandır. Roman kahramanının İslam'a aykırı ilişkilerini yaşamak için özellikle Eyüp'ü seçmesi üzerinde durulması gereken bir noktadır. İstanbul'da bulunduğunu herkesten bir sır gibi saklayan ve bunu romanda defalarca belirten roman kahramanı okuyucu karşısına kimi zaman Loti, kimi zaman Marketo, kimi zaman da tamamen Müslüman – Türk kıyafetleri içinde Arif olarak çıkmaktadır. Loti'nin yüzüne taktığı bu farklı maskeler sayesinde giremediği bir ortam kalmamıştır.

Bütün bu tespitlerden sonra, *Aziyade* adlı yapıtta bir aşk hikâyesinin ardına gizlenmiş olarak yapılan manipülasyonun *Sodom ve Gomore* adlı romanda; batılılaşmayı yanlış anlamış, emperyalistlerin işbirlikçisi olmuş bir grup üzerinden somutlaştırılıp ötekileştirildiği söylenebilir. *Aziyade*'de Osmanlı toplumunun “gibi gösterilmesi”nin Batının Osmanlı Devleti'ni derdest etme planlarının bir parçası olduğu düşüncesi netleşmektedir. Nitekim *Sodom ve Gomore*'de bu tür manipülasyonların da yardımıyla işgal kuvvetleri tarafından İstanbul'un “alafranga züppe” bir kesimi *Aziyade*'de yaşanan çirkin olayların nesnesi haline dönüştürülmüş olarak kurgulanacaktır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, eserinde bu bir grup insanın karşısına erdemi ve faziletiyle Anadolu insanını yerleştirerek toplumcu gerçekçi bir yaklaşımla okuyucularına ibretlik mesajlar vermektedir. *Aziyade*'de, Osmanlı toplumu sapkın, çürümüş olarak gösterilmiş, bunun Osmanlı Devleti'nin karakteristik özelliği olduğu yönünde güdümlene yapılmış, Batılılar böylesine ahlak dışı eğilimlerden uzak gösterilmiştir. *Sodom ve Gomore*'de ise sapkın eğilimlerin kahramanları Captain Marlow ve Miss Fanny Moore'dur. Ne yazık ki bu tip işgalciler romanın kahramanı Necdet'in de belirttiği gibi ellerinin değdiği insanların değerlerini, psikolojik sağlığını, ahlak yapısını, kültürel belleğini altüst etmişlerdir. *Aziyade* sebep ise *Sodom ve Gomore* de sonuçtur.

KAYNAKÇA

- AKI, N. (1960), *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- AYHAN, Ö. (2000), Unutulmuş Bir Tanıklık, *Virgöl*, 33, 62-63.
- BAYDAR, M. G. (2011), Pierre Loti'nin Romanlarında Kadın Figürleri, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- BİLGE, N. (2013), Sanatın Manipülatif Yapısı ve Toplumlar Üzerindeki Etkisi, Sakarya Üniversitesi *Sanat Tasarım ve Manipülasyon Sempozyumu*, 21-23 Kasım, 6-7.
- ÇETİN, N. (2006), Pierre Loti'nin Gerçek Kimliği II, *Edebiyat Otağı*, 15, 2-9.
- ÇETİN, N. (2020), *Oryantalist Kuşatma*, Ankara: İlbilge Yayınları.
- DEĞİRMENCİOĞLU, C. (2000), Aziyade ve Hamam'da Doğunun Kurgulanışı, *Toplumsal Tarih* 73 (13), 34-37
- ERSÖZ, F. (2000), Önsöz, *Doğudaki Hayalet*, İstanbul: Çağdaş Yayıncılık, 9-21.
- FREUD, S. (1999), *Sanat ve Edebiyat*, Çev. A. Kapkın, İstanbul: Payel Yayınları.
- KARAOSMANOĞLU, Y.K. (2002), *Sodom ve Gomore*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- LOTİ, P. (?), *Aziyade*, İstanbul: Pera Yayınları.
- LOTİ, P. (2000), *Doğudaki Hayalet*, Çev. F. Ersöz, İstanbul: Çağdaş Yayıncılık.
- PARLA, J. (1993), *Babalar ve Oğullar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- VİLLÉGER, A. Q. (2002), *Pierre Loti: Gezegen Seyyahı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.